

XVI. Yüzyıl Avrupa Metinlerinde Avcı Sultan Portesi

Özlem Kumrular*

XVI. yüzyıl Avrupa'nın Türklere gösterdiği ilginin zirveye çıktığı bir devirdir. Avrupa Osmanlı'yı merak, korku ve tedirginliğin büyük bir kısmını oluşturduğu bir his karmaşasıyla izler. Haberler (*avisos*), elçi raporları, Venedik balyoslarının düzenli olarak tuttıkları ve dönüşte Senato'ya sundukları raporlar (*relazioni*), kilisenin basıp dağıttığı antipropaganda için kullanılan birkaç folyoluk "kitapçıklar", vakayinameler, Cebelitarık'a yapılan saldırı (1540) zamanında tutulan günlüğe benzer tutanaklar; hükümdarlar, büyükelçiler, elçiler, kral naipleri, valiler ve din adamları çemberinde dönen mektuplar, casuslar, tüccarlar, küçük din adamları gibi sınırlar arası seyahat eden şahısların yazılı ya da sözlü olarak verdikleri haberler, *Carolea* gibi başka bir hükümdarın zaferlerini anlatırken Osmanlı'nın savaştaki profilini de ince ayrıntılarla sunan zafernameler, bugün çoğu metni tam olarak basılmamış belgeler olarak kalan antlaşmalar ve burada hepsinin sayılmasına imkan olmayan geniş bir külliyat Türklerle ilgili pek çok ayrıntılı bilgi verir.

16. yüzyılda neredeyse bir kolektif çılgınlığa dönüşen Türklerle ilgili haber toplama ve dinleme merakının bunun takip eden yüzyılda da devam ettiğini görmek için "relación de sucesos" (vakaların anlatı) tabir edilen, çoğu zaman meydana gelmiş ya da meydana gelmesi olası bir olayın üzerine yazarın hayal gücünü okurun ilgi alanını düşünerek kullandığı ve bu surette uydurmalar/eklemeler yaparak renklendirdiği anlatılardan ibaret olan türün İspanya'da bulunan örneklerini ele almak yeterli olacaktır. 1500-1800 aralığında Amerika'ya dair sadece 52 belge bulunurken, Türklere dair 186 belgenin bulunuyor olması hayli çarpıcıdır. Türklere dair anlatıların, özellikle İspanya gibi ekonomik, siyasi ve sosyal odağını yeni kıtaya kaydıran bir ülkede, bu yeni keşfedilen ve üzerinde hızla yayılan bir kıtaya dair anlatıların neredeyse dört katı olması üzerinde düşünülmesi gereken bir veridir.

* Yrd. Doç. Dr. Özlem Kumrular, Bahçeşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Bütün bu küliyat içinde “Gran Turco”nun, yani “Büyük Türk” olarak anılan Osmanlı padişahının avcı portresi dikkat çeker. Osmanlı sultanının yanı sıra Türklerin sosyal yaşamlarında avın önemi sık sık vurgulanır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bizzat bulunan ve bu seyahati kaleme döken seyyahların geriye bıraktıkları yazılarda Türklerin av gelenekleriyle ilgili detaylı bilgi buluruz.

Pero Tafur

XVI. yüzyıla geçmeden önce, XV. yüzyılda Kastilya Kralı II. Juan’ın hizmetinde Kudüs, Mısır, Rodos, Kıbrıs’ın yanı sıra İstanbul ve Edirne’de bulunan Córdoba’lı gezgin Pero Tafur’un seyahatnamesine göz atmak faydalı olacaktır. Tafur, 1435-1439 tarihleri arasında gerçekleştirdiği bu yolculukta, bu uzak diyarlarda gördüklerini anlatırken at üzerindeki Türkleri de tasvir etmeyi ihmal etmez. Dragas’tan kendisini Edirne’ye göndermesini isteyince, o da Tafur’u da Edirne’ye giden Cenevizli tüccarlara emanet eder. Böylelikle Osmanlı padişahını “tehlikesizce görüp gelecektir”. Dokuz gün içinde Edirne’ye varırlar. “Koskoca topraklarda Allah’ın bir kulunun yaya gitmediğini, hepsinin atlı olduğunu” yazar. Ertesi gün ava çıkarlar. Cenevizli de onu yanında götürür. Pek çok atlı insan, sayısız şahin, atmaca ve leopar olduğunu ve Türklerin tüm av teçhizatlarını yanlarında bulundurduklarını belirtir ve şöyle devam eder:

“Türkler geleneksel olarak eyerlerinde demir bir topuz, bir dümbelek, yay ve ok torbası bulundururlar. Bütün savaş teçhizatları budur. Buralarda toprak çok soğuk olduğundan hatta buz tuttuğundan, atlar sık sık düşer. Şam işi dize kadar çıkan pek sert deri çizmeler giyerler. Mahmuzları bunların içine sokuştururlar ve asla çıkarmazlar. Çünkü böylece at düştüğünde, ayaklarını bir incinme olmadan çıkarırlar ve çizmeler de üzengide kalmış olur. İspanya’da bulunan bütün kuş çeşitleri dışında pek çok sülün vardır. Burada uzun elbiseler ve aynı elbiselerin uzunluğunda uzun mantolar giyen insanlar gördüm. Bu ince yün dokuma, ipekli ve İtalyan brokarlarından mantoların önleri açıktır. Gördüğüm en iyi ve en çok şey ağaç sansarı, samur kürkler, pek çok kakım derisi. Hatta dişi tilkileri dişleriyle birlikte kullanırlar. Hem derileri çok yumuşaktır, hem de böylesine soğuk bir bölgede insanı pek sıcak tutarlar. Pek çokları kafalarını bir bezle örterler, bazıları da Burgos eğlencelerinde takılan başlığa

benzer bir şapka takarlar. Üzerlerine bindikleri eyerler, *sardescalar* gibi, ama çok zengince ve zengin kumaşlarla örtülüdür.”¹

Edirne’ye yaptığı bu seyahat sırasında isteğine kavuşur, Osmanlı padişahını ve maiyetini görme şerefine erişir. “Kırk beş yaşlarında, heybetli ve endamı yerinde”² olarak tanımladığı II. Murat’ın av partisine dair şu satırları düşer günlüğüne:

“O günlerden birinde Türk ava çıktı. Ben de onunla birlikte devletini görmeye gittim. Hayatımda bu kadar kalabalık atlı alayı ve av teçhizatı görmemiştim. Kendi tarzlarında çok güzel ve zengin giyimli insanlar gördüm. Ama hayatımda bu kadar zengin giysiler hiç görmemiştim.”³

Luigi Bassano da Zara

Kanunî devrinde Türklerin av âdetleri ve av hayvanlarıyla ilgili en renkli verilerden birini M.Luigi Bassano da Zara, Papa III. Paolo’ya ithafen yazdığı, 1545 yılında basılan *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi* (Türklerin adetleri ve yaşantılarının özel noktaları) adlı eserinde vermektedir.⁴ Bassano kitabının pek çok yerinde dağınık olarak avdan bahsetmekle kalmaz, bir bölümü tamamen av geleneğine tahsis eder. İtalyan yazar şöyle der:

“Büyük Türk’ün bir o kadar da köpeği ve şahini vardır ve her defasında her elinde ikişer avla döner. Sayısız yardımcısı vardır, ava asla yanına 300 tanesini almadan gitmez, bunların hepsi onun avcılarıdır, bunun dışında sipahi ve çavuşlar da gidip onu kırlarda bulurlar. Kısa bir süre önce bir ava çıktığında Edirne’ye gitti, oraya bir sürü de Hıristiyan ve Musevi geldi, avcıların tamamının sayısı elli bin kişiden fazlaydı ve birçok av hayvanı yakalandı. Hem kış hem yaz mevsiminde ne soğuğa ne sıcağa aldırmadan ava çıkar. Ormanları ve dağları çevirir, adamlarını dağın tepesine doğru gönderir sonra tüm av hayvanlarını yakalar. Bazı savaşılarını çok sever, bunların sayısı hayli kabarıktır, hepsinin ödemesi yapılır, bunlar diğerlerinden ayrılmaları için kuzu derisinden yapılmış, dışarısı tüylü, külah gibi sivri, siyah şapkalar takarlar, bu savaşçıların aralarından en iyilerini seçen Büyük Türk onlara bizzat eliyle birkaç düka verir, bunun için (ve başka iyilikler de yapmak amacıyla) giydiği elbisenin yani dolamanın cebine bayağı düka koydurur, gün içinde bunları

¹ Pero Tafur, *Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435-1439)*, Imprenta de Miguel Cinesta, 1874. s. 154-155.

² *age*, s. 153.

³ *age*, s. 157.

⁴ M. Luigi Bassano da Zara, *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi*, 1545, s. 102

harcamadıysa akşamleyin kalamı yanındaki adamlarına armağan eder, ertesi gün başka paralar ve başka kıyafetler dağıtılır.”⁵

Busbeck’in Mektupları

İmparator I. Ferdinand’ın Kanunî nezdinde gönderdiği elçi Busbeck de 1557 Ağustosunun sonlarında arkadaşlarının yola çıktığını, Sultan’ın ise “âdeti olduğu üzere” kışın sarayını Edirne’ye naklettiğini yazar ve şöyle devam eder: “Maksadı Macaristan’ı istila korkusuyla tehdit etmektir. Aynı zamanda Edirne’de av eğlenceleri vardı. İklim de İstanbul’daki kadar sert değildi. Bu eğlenceleri sıhhati için faydalı görüyordu. Edirne civarındaki geniş bir sahada avlanılırdı; burada yabani ördekler vs. av kuşları pek çoktur. Süleyman bunları avlamak için küçük kartallar kullanır. Bunlar o suretle terbiye edilmiştir ki, bırakılınca avlarını yakalar getirirler. Sultanın öyle doğanları varmış ki kartalı bile mağlup edermiş.”⁶

Kanunî’nin doğanları ve şahinleri paha biçilmez bir hediye olarak gördüğünü Mühimme Defterlerinden de anlıyoruz. 1558 senesinde Eflak voyvodasına “sekiz re’s beygir ile dört cenah şahin” göndermiş memleketi korumak hususunda var gücüyle çalışmasını istemiştir.⁷

Ertesi yıl yine Eflak Voyvodası Petri’ye “yirmi tane şahin gönderilmesi”ni buyurmuştur. Şahinler, âdet olunduğu üzere önce İstanbul’a gönderilmektedir: “Bu sene hasıl olan bad-rev şahinlerin eyülerinden âdet-i kadime üzere yigirmi cenah yarar şahinler tutup mezkur ile bab-ı sa’adet’e gönderesin.”⁸ Aynı yıl Kanunî Şam beylerbeyine gönderdiği bir fermanla gönderilecek olan at ve şahinlerin, hacıları karşılamakla görevli askerinin serdarıyla gönderilmesini de buyurmuştur.⁹

Yeniden Busbeck’in bıraktığı mektuplara dönelim. Ferdinand’ın elçisi mektuplarında avın yanı sıra Türklerin ok kullanmadaki maharetlerini de kaydeder.

“Bu silahı (ok) kullanmada Türkler fevkalade ustadırlar. Henüz 7-8 yaşlarında iken ok atmaya başlıyorlar. 10-12 sene sürekli şekilde eğitim yapıyorlar. Bu suretle kolları gayet kuvvetleniyor. Kullandıkları yay bizimkilerden çok sağlamdır. Kısa olduğu için kullanılması

⁵ *age*, s. 54.

⁶ Oqier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları*, Ed. Recep Kibar, İstanbul 2002. s. 68.

⁷ 3 numaralı Mühimme Defteri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire başkanlığı. Yayın nu: 12, Ankara, 1993. Fi 8 Zi’l-hecce sene 966. Belge 309, s. 143.

⁸ 3 numaralı Mühimme Defteri, Fi 2 Şaban sene 967. Belge 1035, s. 460.

⁹ 3 numaralı Mühimme Defteri, Fi 26 Zi’l-ka’de sene 967. Belge 1455, s. 631.

da kolaydır. Bir Türk uzun çalışmalarından sonra en sağlam okla kirişi kulağının ardına kadar gerebilir... Talimlere mahsus Türk okullarında öyle usta ok atanlar vardır ki, kalkanların üzerindeki beyazın etrafını isabetli vuruşlarla çevirirler. Bu beyazlık ise ufak bir delikten daha küçüktür. Beş altı ok o suretle atılır ki bunlar beyaz noktanın etrafını çevirirler. Sağ ellerinin yumruğu üzerinde kemikten bir halka vardır. Kirişi gerince kiriş bunun üzerine dayanır. Ok uzatılmış bir hâlde yumrukla tutulur.”¹⁰

Bu bizimkilerden çok farklı bir metoddur. Kalkan toprağa konur. Paşalar ve zenginler bu işe öze yerler ayırarak köleleriyle birlikte ok talimi yaparlar. İçlerinde en usta olanlar diğerlerine hocalık yaparlar. Türkler kendi bayramlarında, Beyoğlu üzerinde geniş bir sahada toplanırlar. Orada sıra sıra otururlar. Dizlerini bizim terziler gibi çapraz yaparlar. Türkiye’de mutat oturma şekli budur. Önce dua ederler. Bu onların âdetidir. Bundan sonra ok atma karşılaşmaları başlar. Karşılaşma, yarışmalar, seyirci kalabalığının çokluğuna rağmen, derin bir sessizlik ve düzen içinde yapılır. Müsabakalarda kullandıkları yaylar kısa ve sağlamdır. Karşılaşmanın ödülü işlemeli bir çevredir. Fakat birinci gelmek şerefi herşeyin üstündedir. Her sene en uzak ok yerine taş dikilir.

İstanbul’da eski zamanlardan kalmış böyle birçok taşlar görülür. Bunlar bugünkü taşların daha ilerisinde bulunuyorlar. Türkler, bu taşların ecdatları tarafından atılmış okların menzilleri olduğuna inanıyor, bugün buna yetişmeyeceklerini söylüyorlar. İstanbul’un birçok mahalle ve dört yol ağızlarında bir takım ok meydanları vardır ki, buraya yalnız çocuklar ve gençler değil, akli başında yaşlı adamlar da toplanıyorlar. Kalkana nezaret eden bir adam vardır ki bu her gün hedefi sular. Böyle yapmazsa ok hedefe saplanmaz.”¹¹

Viaje de Turquia

Yine Kanunî devrinde kaleme alınan ve bu dönem İstanbul’unu anlatan Türkçeye “Pedro’nun zorunlu İstanbul seyahati” olarak çevrilen *Viaje de Turquia* (Türkiye Seyahati) adlı eser aslında kendinden daha önce yazılan bir kaç eserden bir araya getirilmiş bir toplamadır. Tek farkı yazarın üç kurgu kahraman yaratarak, bunlar arasında geçen soru-cevap şeklindeki konuşmayla XVI. Yüzyılda Türklerin İspanya’da büyük bir ilgi uyandıran renkli dünyasını resmedebilmektir. Baş kahraman Pedro, Sinan Paşa’nın esiri olarak İstanbul’da bulunduğu sürede Akdeniz’in diğer ucundan bakıldığında egzotik olduğu kadar garip gelen bu

¹⁰ Oqier Ghislain de Busbecq, *age*, s. 90.

¹¹ *age*, s. 91.

milletin “garip” alışkanlıklarını gözlemlemiştir. Pedro, Türklerin biniciliklerine dair daha önceki seyyah ve yazarların verdikleri bilgiyle çelişen bir bilgi verir:

“Türkler iyi binici değildir. Üzengileri kocamandır; hayvanın yanlarını sıkı kavrayamazlar; bacaklarını açık tutarlar. Dört nala kalktığında hayvandan düşmemeyi büyük bir marifet sayarlar ve boyuna kalkıp oturarak kışları ile eyeri döverler. Atları, hep, enenmiştir ve her milletinkinden daha bakımlıdır. Onun için, gümüş gem ve gümüşlü başlık kullanır. Eyerin kaşına pirinçten bir kap takılır.”

Mata sorar: “O da neye yarar?”

“İçine, kasabada gezinirken bir yerde duraklayınca, takımları temizlemek için bir sünger korlar. Kıra çıktıkları vakit de, torba işini görür, içine biraz et, veya incir, veyahut ekmek koyarlar.”¹²

Bu ayrıntıdan sonra okura Sisam adasına dair başka ilginç bir detay sunar. Sisam adasının ne denli boş olduğunu söyleyince Juan burada ne yediklerini sorar. Pedro’nun cevabı ava dair bir veriyle birlikte gelir:

“Tavuk ve koyun eti yedik. Barbaros’tan sonra o adaların halkı çok zahmet çekmeye başladığından başka yerlere göç etmiş. Ayrılırken bıraktıkları koyunlar, keçiler, tavuklar, yabanileşerek kendi başlarına üremişler. Oralardan geçenler karaya çıkıp bunları avlarlar.”

Juan: “Kimlerin malıdır?”

Pedro: “Avlayanların. O topraklar, on beş yıldır boş.”¹³

Pedro, burada Barbaros’un 1537 seferinden bahsetmektedir.

Baron Wratislaw Sinan Paşa zamanında İstanbul’da esir olarak bulunmuştur. Pedro’dan en büyük farkı, onun bir kurgu kahramanı değil Dersaadet’te etten kemikten bir esir olarak uzun süre geçiren bir bedbaht olmasıdır. Kutsal Roma-Germen İmparatoru Rudolf’un 1591’de gönderdiği elçilik heyetinin en genç elemanlarından olan Vratislav da İstanbul’da av yapma şansını elde eder. “Mevsimi gelince avlara gittik. Kaz, ördek ve başka su kuşları avladık,”¹⁴ der.

Garci Hernández

Süleyman’ın son yılları İstanbul-Venedik haber hattında taze haberler taşıyan postaların sıklığıyla ön plana çıkar. Bu uzun yollar kateden “avisolar”, artık ihtiyar ve güçten

¹² *Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, çev. Fuad Carım, İstanbul 1996. s. 132.

¹³ *age*, s. 82.

düşmüş, aile ve saray sorunlarıyla, bu sefer de oğlu Beyazıt yüzünden çıkan meselelerle boğuşan bir Süleyman portresi çizer. İlginç bir şekilde bu Kanunî'nin son yıllarına ait haberlerde Sultan'ın av merakı ciddi şekilde ön plana çıkmaktadır. Artık iyiden iyiye yaşlanmış olan Kanunî'nin sağlığının gün gittikçe kötüye gitmesi bile kendini ava vermesine engel teşkil etmemiştir. 12 Şubat'ta Venedik'e gelen haberler ve İspanya kralı II. Felipe'nin sekreteri Garci Hernández tarafından hemen krala ulaştırılan mektupta şu bilgiler iletilir:

“Türk, ava ayırdığı birkaç gün dışında İstanbul'dan dışarı çıkmaya cesaret edemiyor. Çünkü özgür, iffet sahibi, dini bütün ve cesur bir şahıs olarak halk tarafından çok sevilen ve savaşçılar tarafından sayılan oğlu Beyazıt'ı tutan kişilerden korkuyor. Aralarında bir anlaşma olduğunu haber almış, lakin hiçbir faydası olmayacağına kesin gözüyle bakılıyormuş. Böyle bir birleşme olmazsa İmparatorla barış imzalayacaklar ve topraklarını koruma altına almak için donanma hazırlayacaklarmış.”¹⁵

Haberden de anlaşıldığı üzere Kanunî bütün bu gerginlik ve korku ortamında bile ava çıkmak için bir fırsat yaratmakta, hatta İstanbul'dan sadece av nedeniyle ayrılmaktadır. Sultan belki de bütün bu dertlerinden uzaklaşmak için avı bir sığınak olarak görmektedir.

Aynı yılın Nisan ayında gelen mektuplar Venedik'e yine Kanunî'nin av haberlerini getirecektir. Lakin bu sefer avın bir merasime dönüştürülmesi gerçeği hayli çarpıcı bir şekilde gündeme gelir. İşte 1 ve 3 Nisan tarihli mektuplardan bir kesit:

“Türk birkaç günlüğüne ava çıkmış ve Şah'ın elçilerinin geldiği İstanbul'a dönüşünde (başkente) bütün av takımları ve süsleriyle şaşaalı bir giriş yapmış. Kendisine silahları ve koşum takımlarıyla 15 bin at, pek zengince süslenmiş 15 atıcı atı, av tüfeği ve yay taşıyan iki bin yaya yeniçeri eşlik ediyormuş. İran elçisi bütün bunları görebileceği bir yerdeymiş. Türk bu bahsi geçen elçiyi huzuruna kabul etmiş. Elçi kendisine Şah tarafından gönderilen aralarında 20 bin dukalık bir elmasın da bulunduğu değerli taşlarla zengince süslenmiş bir Kuran-ı Kerim, pek değerli iki halı, daha az değerde başka halılar ve pek değerli başka İran malları vermiş. Bu bahsi geçen elçiyi dinledikten sonra, Türk ve oğlu Beyazıt'la arasındaki anlaşma ümit vaad eder durumda olduğunda Selim'in bir ulağı gelip herşeyi mahvetmiş. Bazıları Selim'i babasına elçiyle hiçbir karar varmamasını, kendisinin Şah onunla savaşa bir son vermeden önce Beyazıt'ı teslim...”¹⁶

¹⁴ *Baron Wratislaw'ın Anıları*, Milliyet yayınları, 1998, s. 70.

¹⁵ AGS (Archivo General de Simancas), Estado serisi, dosya 1324, belge 76. 1560, 12 Şubat, Venedik. (Sekreter Garci Hernández'den krala.)

¹⁶ AGS Estado, dosya 1324, belge 66., 1560, 1 ve 3 Nisan. Venedik üzerinden İstanbul'dan gelen haberler.

Kanunî'nin Av Merakı

1560'ların ilk yarısı Kanunî için belki de en gergin zamanlar olacaktı. Kanunî, oğlu Beyazıt ve İran Şahı üçgeninde vuku bulan gerginlikler Beyazıt'ın hazin ölümüyle, daha doğrusu babasının kararıyla öldürülmesiyle son bulacaktı. İşte bu sürtüşmeden kıvılcımların çıkmak üzere olduğu dönemde Kanunî'nin bu av merasimini, İran Şahının elçilerine bir gösteriş unsuru olarak kullanması hiç de şaşırtıcı değildir. Daha önce pek çok defa Venedik, I. Ferdinand ve yine İran şahının elçilerine yaptığı görkemli sunum ve büyüklük gösterileri göz önüne alındığında, avın bu amaçla kullanılmış olması gayet doğaldır.

Aynı yılın son ayında gelen haberler hem İstanbul şehrinde sosyal ve askerî durumun portesini çizer, hem de Sultan'ın yeniden ava çıktığını bildirir.

“Rüstem'in bugüne bugün nakit, mücevher ve 6 milyon altın değerindeki diğer şeylerden ibaret yılda 200 bin duka getiren mal varlığı varmış. Veba hâlâ devam ediyormuş ve bu yüzden İmparator'un elçisinin maiyetinde bulunan bazı kişiler ölmüşler. Büyük Türk bacaklarının kötü durumda olmasına rağmen ava gitmiş. Beyazıt meselesini görüşmek üzere Şah'a gönderdiği büyükelçi henüz yola çıkmamış. İstanbul'da çekilen ekmek kıtlığı yüzünden, yurt dışına tahıl çıkarmak yasaklanmış ve bu konu da çok ağır cezalar konmuş.”¹⁷

İşte gerçekten hayatın kısır döngüden ibaret olduğuna dair bir haber. “Bacaklarının kötü durumda olmasına rağmen ava giden” bir padişah. Kanunî'nin haberlerde sıkça geçen bacak ağrıları Sultan'ın uzun zaman önce tutulduğu nikris (gut) hastalığından kaynaklanmaktadır. Nikris saraylıların hastalığı, “eskiden beri içkisine, yemeğine düşkün zenginlere musallat olan bir hastalık olarak biline gelmiştir.”¹⁸ Yazarlar tarih boyunca “yağlı, proteini bol yemekler yiyen, yiyebilen üst sınıf mensuplarının” hastalığı olarak nitelendirmişlerdi nikrisi. Avrupa dünyasında ise “av hastalığı” olarak anılır. Yani, av etinden nikrise tutulan Kanunî'nin nikrisine aldırmadan yine ava çıkması çarpıcıdır. Daha da çarpıcısı, Kanunî'yle ilgili bu haberlerin ulaştığı son nokta olan İspanya kralı II. Felipe'nin de aynı dertten muzdarip olması, hatta “ömrünün son yıllarını özel olarak yaptırılan şezlong ile tahtirevân karışımı bir iskemlede” geçirmesidir.¹⁹

¹⁷ AGS Estado, dosya 1324, (belge 85), 1560, 20 Aralık. Venedik üzerinden İstanbul'dan gelen haberler.

¹⁸ bk. Metin Kunt, “Sultan Süleyman ve Nikris”, *Yeni Kaynaklar Işığında Kanuni Sultan Süleyman*, Kitap Yayınevi, ed. Özlem Kumrular (baskıda).

¹⁹ *age*.

Garip bir tesadüf... Av meraklıların nikrise yakalanması ne kadar tesadüf olarak algılanabilir bilinmez, ama II. Felipe'nin babası, Kanunî'nin ezeli düşmanı V. Carlos da aynı derdi yıllarca çekmiştir. Kanunî'nin “V. Carlos'a haddini bildirmek” için Almanya içlerine doğru sefere hazırlandığı zamanda Carlos'un eşi imparatoriçe İsabel'e yazdığı mektuplar bu garip tesadüfün bir devamı niteliğindedir. Takvimler 1532 yılının başlarını gösterir. Carlos'un bacakları artık dayanılmaz bir acı vermeye başlamıştır kendine. O ise buna rağmen Türk'e karşı var gücüyle savaşağını bildirmektedir. Carlos, 1541 yılında yaptığı Cezayir çıkartması arifesinde, Cezayir'e varmak üzere Ekim başlarında Bonifacio üzerinden Sardunya'ya, Ponte'ye geçmiştir. Başarısız geçecek olan bu seferin arifesinde burada ava çıkar.

Aynı haber metinlerini incelemeye devam edersek, yine Kanunî'nin nasıl bir ortamda ava çıkmaya devam ettiğini görürüz:

“Pek saygın Senyör, Ekselansları;

15 Kasım'da Milano ve Genova yoluyla ve ayın 12'sinde(Kasım) Flandra yoluyla Ekselanslarına Levant'tan ve diğer yerlerden gelen bütün haberleri yazmışım. Daha sonra İstanbul'dan 30 Ekim tarihli mektuplar geldi. Bu mektuplar bu şehirde pek büyük bir veba yaşandığını ve Türk'ün av için Anadolu'ya gittiği ve burada birkaç gün oyalanacağını yazıyordu. Tersanede yürütülen işler konusunda büyük bir özen gösteriyormuş.”²⁰

Kanunî'nin Son Yılları

Donanma yeni bir sefere hazırlanmaktadır. Savaş arifesidir. Daha da beteri şehir vebadan kırılmaktadır. Haberde açık olarak belirtilmese de Kanunî'nin şehirde hüküm süren vebadan uzaklaşmak için ava gittiği kanısı uyanmaktadır. Mektupta “kalmak” yerine “detenense”, yani “oyalanmak” fiilinin kullanılmış olması da ister istemez bunu çağrıştırmaktadır.

20 Aralık 1560'da İstanbul'dan gelen haberlerin özeti ise şöyledir: Tersanede harıl harıl donanma hazırlanmaktadır. Rüstem Paşa'nın hidropesi hastalığı azmıştır. Kendisine üç-dört gün ömür biçilmiştir. Ölümü hâlinde yerine Ali Paşa'nın geçeceği söylenmektedir. Şehirde veba devam etmektedir, bu yüzden İmparator'un, yani I. Ferdinand'ın elçilerinin adamlarından bazıları ölmüştür. Ve bütün bunlar arasında yine bir av haberi: “Türk bacak ağrularına rağmen ava gitti.” “Beyazıt'ın durumuyla ilgili Şah'a göndereceği elçi henüz yola

²⁰ AGS, Estado, dosya 1324, belge 49-50.1560, 26 Aralık, Venedik.

çıkmadı. İstanbul’da ekmek sıkıntısı çekiliyor. Büyük Türk yurt dışına tahıl çıkarılmasını yasaklayıp, çıkarılması halinde çok ağır cezalar uygulanacağını belirtti”²¹

Bu haberlerin yanı sıra, bütün bu yıllar boyunca Kanunî’nin ölmek üzere olduğuna dair haberler dolaşır. Hatta bu haberler zaman zaman “Büyük Türk’ün öldüğünü” doğrularlar. Bu, düzensiz aralıklarla tekrarlanan bir haber hâline gelmiştir. 1561 yılı yaz ve sonbaharında da üç kez ateşli bir hastalık geçirdiğine dair haber gelir. “Hayatından artık ümidin kesildiğini” yazar bu haberleri kâğıda aktaran kâtipler. 2 Kasım 1561 tarihli bir haber aynen şöyle der: “71 yaşında, her yanı şişmiş ve ateşli bir hastalıktan muzdarip. Ölümün çok kısa bir süre içinde gelmesi şaşılacak birşey değil”. Bu yılın sonlarında, durumunun iyiye gittiği gözlenir ve Nisan ayında olduğu gibi ava çıktığı haberi gelir.

1562 yılı haberleri ise benzerlik taşırlar. İstanbul’dan 23 Eylül’de Venedik’e gelen haberler Büyük Türk’ün 18 Eylül’de yeniden ava çıktığını bildirir.²² Bunu takip eden yılın haberleri ise birbirinin aynıdır: Tersanede donanmanın hazırlanması, Türk’ün gittikçe kötüleşen sağlığı ve ava çıkması. 26 Mart tarihli bir haber “Türk hâlâ avda” der.²³

1564 baharı ve yazında ise artık iyice sağlığını ve yaşama sevincini yitirmiş bir Süleyman portresi çıkar karşımıza. Hem İstanbul’da, hem diğer şehirlerde süren felaketlerden etkilenmiş bir sultan portresi... Eylül ortasında av seyahatlerinden birinden döndüğünde büyük bir yangın çıkmıştır. 15 Mart 1564 tarihli haberlerde Türk’ün “İstanbul’a bir konak uzakta bir yerde ava gittiği ve “bir kaç gün içinde şehre geri döneceği” belirtilir.²⁴

Garcí Hernández İstanbul’dan gelen haberleri şöyle özetliyordu: “Veba azalmakta ve artık daha az insan ölüyor.” Süleyman’ın daha canlandığı görülür: “Türk’ün durumu yaşına göre hayli iyi. Lakin bacaklarından hâlâ biraz muzdarip. Sekiz gün içinde, oradan bir konaklık uzakta bir yere ava gidecek. Buradan fazla uzaklaşmayacak, çünkü oğlu Selim’in şehre girmesinden korkuyor.”

İşte tam bu zamanlarda Süleyman’ın avdan döndüğü günün gecesinde meydana gelen olaylar da İstanbul’dan çıkıp Venedik’e ulaşırlar. O gece, kendisini kötü bir sürpriz beklemektedir.

“Türk ayın (Şubatın) on beşinde avdan döndü. Aynı gece, saat ikide kendisi bostanının dışında bir bahçede uyurken İstanbul’un en önemli ve zengin semti Bereston’da (Bezestan?)

²¹ AGS Estado, dosya 1324, belge 85, 1560, 20 Aralık. Venedik üzerinden İstanbul’dan gelen haberler.

²² AGS Estado, dosya 1324, belge. 154, 1562, 5 Kasım, Venedik. (Sekreter Garcí Hernández’dan Krala.)

²³ AGS Estado, dosya 1052, belge 135, 1563, 26 Mart. İstanbul.

²⁴ AGS Estado, dosya 1053, belge 43.1564, 15 Mart, İstanbul. Levant’tan Haberler.

bir yangın çıktı ve 3 millik bir alanda yer alan kuyumcular, ipek ve yün dükkanlarıyla 10.000 ev yandı.”²⁵

“Padişahum avın başına almış başına şehper dakar/ Ne takarsa başına olmaya hiç perden leziz.”²⁶ (Padişahım avını almış, başına kuş kanadının en uzun tüyün takar. Ne takarsa başına kanattan daha hoş olmaz.) mısraıyla av sevgisini dile getiren Kanunî, tebaasından bazı densizlerin av avlamak için tarla, bağ ve sair yerleri çiğneyerek zarar verenleri ise kontrol altına alıp cezalandırmaktan geri kalmamıştır. 1559 yılına ait bir fermanda Haslara, Silivri ve Çorlu kadılarına bu kişilerin men edilmesini, “isimleri ve resimleri ve sakın oldukları yirleri ile yazu(lu)p arz” eylesinmesini buyurmuştur.²⁷

“Düşman” Avlamak

Avrupa metinlerinde sıkça rastlanan tabirlerden biri de “Türk’ün/Türklerin ava çıkmasıdır”. Bu sadece edebi eserlerde rastlanan bir metafor değil, şehirler arası giden postalarda da kullanılan bir tabir hâline gelmiştir. Söz konusu olan av hayvanı pek tabii “düşman”dır. Luis Vélez de Guevara, Venedik, Papa ve İspanya’nın İnebahtı zaferini anlattığı *El águila del agua (Su kartalı)* adlı komedisinde Türklerin uğradığı bu hezimetin hicvetmek için “Büyük Türk ava çıkıyor” der. 50’li ve 60’lı yıllarda Akdeniz’de yaşanan lokal gerginliklerin trajik sonuçlarını yaşayan İtalyan denizcileri “Ava çıkan Türk kadırgaları”ndan bahsederler. Bunlardan bir tanesi, “aviso”sunda “Türk bizi gece avladı...” der.²⁸ Cervantes’in de Cezayir’de esir bulunduğu sürede burada bulunan ve Diego de Haedo mahlasıyla yazan Portekizli din adamı Antonio de Sosa, “Cezayir’in Topografisi” adlı eserinde Cezayirli ve Türk korsanları şöyle tasvir eder: “Bütün bir yazı ve kışı Doğunun ve Batının denizlerinde korkusuzca dümen sallayarak ve Hıristiyan kadırgalarıyla dalga geçerek geçirirler.” Sosa, daha sonra bu korsanların vahşi bir portresini çıkarırken yine ava baş vurur: “Sanki bir yaban tavşanı ya da tavşan avlar gibi, bir şurada bir burada adam öldürür dururlar.”²⁹ “Düşman avlamak” Osmanlı vakayiname ve tarihlerinde de sıkça görülen bir terimdir.

²⁵ AGS Estado, dosya 1053, belge 106. 1564, 25 Eylül.

²⁶ Coşkun Ak, *Muhibbi Divanı*, Ankara 1987, s. 143.

²⁷ 3 numaralı Mühimme Defteri, Fi 7 rebî’ul-evvel sene 967. Belge 590. S.268. “Haliya taht-ı kazanuzda Dergâh-ı mu’allam kullarından ve yeniçeriden ve sair erbab-ı timardan ve gayrıdan bazı kimesneler tazı ile doğan ile av avlayup bu bahane ile reaya vü berayanun tarlaların ve bağların ve sair terekenin çiğnedüp te’addi itdütleri istima’ olmağın...”

²⁸ Emilio Sola, *Los que van y vienen, Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI*, Alcalá 2005, s. 24.

²⁹ María Antonia Garcés, *A captive’s tale*, Nashville 2002, s. 37.

Celalzade, “Selimnamede” Osmanlı askerlerini överken kullandığı “düşman avlayan, feridun vakarları” tanımlamasıyla çelişecek bir av düşmanlığı sunar. Bu eserde av, ilginç bir şekilde zaman ziyarı bir faaliyet olarak gösterilmiştir. Büyük bir ihtimalle Celalzade, tüm zamanını ava adayıp başka işle uğraşmayan insanları yermek için bu denli sert bir tavır sergilemektedir. Lakin, amaç ne olursa olsun bu eserde av, hayli negatif bir şekilde sunulmaktadır. Celalzade’nin negatif bir vezir profili çıkarmak için yaptığı tasvir bu bağlamda hayli ilginçtir:

“Bu kulunuz av düşkünüdür. Akşam, sabah at üstünden inmeyip, isteği yabani hayvan ve gökte uçan kuşları avlayıp, cansız kılmaya bayılır. Buna tutulmuş bir hastadır. Çok iyi tazılar ve iz izler seçkin ve paha biçilmez zağarlar besleyip, leylek avlar, turna tutar, av alır, doğanlar, çakırlar, şahinler, iri başlı doğanlar, atmacalar avlatma bilgilerini öğrenmiş.”³⁰

Avın, hayırlı işlerle uğraşmayan insanların hobisi olarak gösterildiği başka bir yerde de şunları der:

“Zamanlarını yiyip içmeye, günlerini mal mülk toplamaya, vakit ve devirlerinin ava harcayıp, fitne ve bozgunculuk yollarını kesip, tıkamaya güç ve takatları yoktu.”³¹

Celalzade aynı olumsuz tabloyu Sultan Ahmet için de çizer:

“Sultan Ahmet padişahlık hemen parlak cehverle süslü gemle sağlam arap atlara binip, yaban avları yapmak sanırdı”³²

Osmanlı padişahlarının av merakını dile getirirken, beraberinde sert, şiddetli ve kalpsiz bir sultan tasviri yapan yazarlardan biri de Eremya Çelebi Kömürciyan’dır. XVII. yıl İstanbul’unu anlatırken, sosyal hayata dair pek çok ayrıntının yanı sıra sultanın av partilerini de nakleder. Verdiği veriler ne denli doğru ve güvenilirdir bilinmez, ama av merasiminin bir tasvirini yapması açısından kayda değerdir. Kömürciyan şöyle der:

“Bizzat görmüş ve yazmış olduğum veçhile, padişah, yazın şehrin garp tarafında yaptığı gibi, kışın da buralarda büyük avlar tertip ettirir. On günlük bir mesafeden getirilen adamlar, sahayı dört tarafından ihata ederek av hayvanlarını sopa ve kılıçlarla kovalar ve içeriye doğru sürerler. Padişah da, kuş ve tavşan avlamak üzere, atlaslar giydirilmiş köpekleriyle sahanın içinde at koşturur. Orada toplanan ve gece gündüz bekleyen adamların soğuktan çektikleri ıstırapları yalnız Allah bilir. Bu adamlar soğuktan dona donu odun keserler ve yere düşerler. Koşusuna fütursuzca devam eden padişah ise, onların üzerlerine

³⁰ *Celâl-zâde Mustafa. Selim-Nâme*, Ankara 1990, s. 281-2.

³¹ *age*, s. 302.

basar geçer. Soğuktan donmuş olan bu adamlar orada ölüp kalmışlardır. Padişah da: “Onlar benim için yaratılmışlardır. Kısmet salahtır, eceldir demiştir.”³³

Türklerin Hayvan Sevgisi

Avrupa metinlerinde Türklerin av merakıyla paralel olarak giden başka bir tema da hayvan ve at sevgisidir. Hem günlük hayatta, hem de askeri alanda Türk insanı ve atı arasındaki bağ, Avrupa insanının hayranlıkla izlediği bir unsurdur. Türk atları hakkında Batı'nın gözlemlerini kağıda döktüğü türlerin başlıcaları seyahatnameler, mektuplar ve “aviso”lar. Türklerin savaş düzeninin ve Avrupa içlerine ilerlemekte olan ordularının durumunu bizzat izleyen, buna tanıklık eden kişilerin bıraktıkları belgelerde atlar da askerlerle birlikte ön plana çıkar. Ama yine de en canlı anlatılar, bu hayvanlar ve Türkler arasındaki sıcaklığı yakından izleyenlerin kaleminden dökülenler olmuştur. Busbeck bunlardan biridir:

“Türk atları gibi insana alışkın bir hayvan yoktur. Bunlar sahiplerini ve kendine bakan seyisi hemen tanırlar. Seyahatim esnasında Türklerin tayları ne kadar sevdiklerini gördüm. Onları çocukları gibi seviyorlar, okşuyorlar, evlerine hatta sofralarına alıyorlar. Hayvanlara bakanlar da gayet yumuşak davranırlar. Yiyecek ve içeceklerini okşayarak verirler. Hiç hiddetlenmezler. Onun için hayvanlar da Türkleri çok seviyor. Hemen hemen, ısırın, tepen hayvana Türkiye’de rastlanmaz. Bizim hayvan yetiştiriciliğimizle bunlar arasındaki farkı bir düşünün... Bizimkiler atlarına boyuna bağırıp, sövüp saymazlarsa, böğürlerine tekme ile vurmazlarsa hiçbir şey yapamadıklarını sanırlar. Onun için bizim seyisler ne zaman hayvana bakmak için ağıra girseler, zavallı hayvanlar korkularından titrer, onlardan nefret eder... Burada ise sevinir. Türkiye’de her şey insanileşmiş, her katı yumuşamıştır. Hayvanlar bile”³⁴

Ferdinand’ın elçisi Türklerin hayvanlarının neden makbul olduklarını da şöyle dile getirir:

“Türk atlarının vasıflarından biri de daima boyunlarını gererek alabildiğine koşmalarıdır. Atlara vurulan nalin ortası bizimkiler gibi açık değildir. Bütün ve sağlamdır. Bu nal hayvanların ayaklarını daha iyi muhafaza ediyor. Türk atları çok yaşıyorlar. Yirmi yaşındaki bir Türk atı, bizim sekiz yaşındaki atlarımız kadar, diri ve canlıdır. Yerine getirdikleri hizmete karşılık, Sultanın ahırında yaşamak hakkını kazanan atlar 40-50 yaşına

³² *age*, s. 318.

³³ Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi, XVII: Asırda İstanbul*, Eren, 1988, s. 32.

³⁴ Oqier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları*. Ed. Recep Kibar, İstanbul 2002, s. 75-76.

kadar yaşarlarmış. Türkler yazları atlarını kapalı yerde tutmazlar. Üzerine bir çul parçası örterek ayaza çıkarırlar. Türkler, atın ince uzununu, narinini severler.”³⁵

Makalemizi Luigi Bassano'nun İstanbul'da şahit olduğu garip bir durumla kapatalım. Bu sefer söz konusu olan atlar değil, başka hayvanlardır. Bir bakıma Aşıkpaşazade'nin anlattığı Geyikli Baba'ya benzeyen insanların bir tablosudur bu. Yabani hayvanlarla birlikte inzivaya çekilen insanların yanı sıra, bunu para kazanma mekanizması hâline getirenler de vardır:

“Hâlâ evcilleştirilmiş kurt, ayı, kartal, karga ve buna benzer hayvanları besliyorlar, bunu artık dünyayı bıraktıklarını ve vahşi hayatta inzivaya çekildiklerini göstermek için yapıyorlar. Bunların birçoğu yanında köpeği, ayısıyla şehri dolaşıp sadaka istiyor. Bazıları ise dükkândan hiç çıkmıyor, geçen birliklerin Allah adına kendilerine verdikleriyle yaşıyorlar. Birçok kişi delilikten bu hayatı sürdürüyor ki Türkler için delilik ermişlikle eşdeğer, delireni (insanlara rahatsızlık vermediği müddetçe) hemen azizler arasına katıyorlar, çünkü delirenlerin bir şeyler gördüklerini söylüyorlar. Bu nedenle kendi delileriyle de yetinmeyip bizimkileri de sahipleniyorlar, bir Hristiyan delirdiğinde onu Türk yapıyorlar, Allah mucize ile onu delirtti diyerek neredeyse aziz seviyesine getiriyorlar, bilindiği üzere, o kişi Hristiyan inancında kalsa bunları yapamazlar.”³⁶

Kaynaklar

3 numaralı Mühimme Defteri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire başkanlığı, Yayın nu: 12, Ankara 1993.

Archivo General de Simancas (AGS), Estado serisi. (Sekreter Garci Hernández'den krala.)

Baron Wratislaw'ın Anıları, Milliyet yayınları, 1998.

Metin Kunt, “Sultan Süleyman ve Nîkrîs”, *Yeni Kaynaklar Işığında Kanunî Sultan Süleyman*, Kitap Yayınevi, ed. Özlem Kumrular (baskıda).

Celâl-zâde Mustafa. Selim-Nâme, Ankara 1990.

Sola, Emilio, *Los que van y vienen, Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI*, Alcalá 2005.

Kömürçiyân, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi, XVII: Asırda İstanbul*, Eren, 1988.

da Zara, M. Luigi Bassano, *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi*, 1545.

³⁵ *age*, s. 76.

³⁶ M. Luigi Bassano da Zara, *I costumi et i modi particolari de la vita de Turchi*, 1545, s. 68.

Garcés, María Antonia, *A captive's tale*, Nashville 2002.

de Busbecq, Oqier Ghislain, *Türk Mektupları*. Ed. Recep Kibar, İstanbul 2002.

Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, çev. Fuad Carım, İstanbul 1996.

Tafur, Pero, *Andanças é viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos (1435-1439)*, Imprenta de Miguel Cinesta, 1874.

Ak, Coşkun, *Muhibbi Divanı*, Ankara 1987.